

LATVIŲ ETNOLOGINIAI TYRINĖJIMAI

Visada pravartu žinoti, kuo domisi ir ką tiria tavo kaimynas, iš jo darbų galima pasimokyti, perimti sukauptą patirtį. Todėl trumpai pristatysime vienų artimiausių mūsų kaimynų, latvių, etnologinius – folkloristinius, etnomuzikologinius, mitologinius ir etnopsichologinius – tyrinėjimus. Aptarsime 2000–2003 metais išleistas monografijas ir svarbiausią mokslinę periodiką.

Identiteto problemoms skirtas Dacės Bulos darbas *Dziedātājtauta: Folklorā un nacionālā ideoloģija* (Rīga, 2000, –186 p.; santr. angļu k.), kuriame tiriama šiuo metu viena populariausių temų pasaulinėje etnologijojē – folkloro panaudojimas nacionalinėje ideologijojē. Remdamasi Europos ir Šiaurės Amerikos kultūrologų, antropologų tyrinėjimais, autorė analizuoja latvių nacionalinio identiteto sampratā nacionalinio atgimimo laikmečiu (XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje) ir pirmosios bei antrosios nepriklausomybės metais. Etnologē įtikinamai parodo, kad nacionalinis latvių identitetas visā tā laikotarpī simboliškai buvo siejamas su liaudies dainomis.

Neseniai buvo publikuotas stambiausias ir išsamiausias veikalas, pristatantis latvių tautinius drabužius. Tai Marutos Grasmanės *Latviešu tautas tērpi. Raksti. Izšūšana* (Rīga, 2000, –290 p.). Gausiai iliustruotame leidinyje atkuriami archeologiniai ir etnografiniai latvių apdarai. Etnografinių drabužių pavyzdžiai pateikiami iš devyniolikos etnografinių rajonų (latv. *novads*). Analizuojami audimo raštai, jų naudojimas skirtinguose drabužiuose, siuvinėjimo istorija ir technika, daug dėmesio skiriama ir baltų audinių puošybai, marškinių sukirpimui bei siuvimui.

Mokslinėje periodikoje pristatomi ir mažesnės apimties darbai, skirti etninių drabužių problematikai. Ilgē Zingytē straipsnyje *Tradicionālais apģērbs – etnisko un kultūrvēsturisko iezīmju raksturotājs* (Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2003., sēj. 58, Nr. 3–4, p. 176–189) nagrinēja sēliu drabužius ir randa tam tikrų paraleliu su finougru tautoms būdingais apdaru elementais. Lybiu tautiniu drabužu istorijai ir atkūrimui skirti Valdos Švcanēs, Ilgēs Zingytēs ir Vitos Banderēs straipsniai (*V. Švcanē. Kurzemes lībiešu tradicionālā tērpa atdarīšana 20. gadsimtā. – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2000., sēj. 54, Nr. 3–4, p. 77–81; I. Ziņģīte, V. Bandere. Lielākā lībiešu 19. gadsimtā valkāto apģērbus kolekcija. – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2000, sēj. 54, Nr. 3–4, p. 69–76.*)

Materialinę kultūrā tiria ir Aija Jansonē. Jos studiju objektas yra rankšluosčiai ir jų puošyba. Tyrimo rezultatas – informatyvi knyga *Dvieļu rotāšanas tradīcijas Latvijā XIX. gs. II. pusē – XX. gs.* (Rīga, 2000, –129 p.; teksts latviu ir angļu k.), kurioje aprašyta rankšluosčiu siuvinėjimo istorija XIX–XX a. Latvijoje. Autorē gilinasi į kultūrinu ryšiu įtakā šiu audiniu siuvinėjimo paplitimui, analizuoja rankšluosčiu audimo technikā, austo ir siuvineto ornamento kompozicijā, rankšluosčiu galu nērinius, atkreipia dėmesį į rankšluosčiu naudojimo tradicijas. Yra pateiktos net 94 nuotraukos.

Maisto kultūros tyrinėjimus papildē nauja studija – Lindos Dumpēs *Alus tradīcijas Latvijā* (Rīga, 2001, –207 p.; santr. angļu ir vokiečiu k.). Knygoje nagrinėjamas naminio alaus darymas Latvijoje – senuosiuose šaltiniuose užfiksuota jo istorija, Vakarų Europos ir Rusijos kultūrinē įtaka gamybos procesui, etnografiniuose aprašuose ir tikėjimuose atsi-

spindintis šio gėrimo gaminimas ir vaidmuo liaudies šventėse, papročiuose. Studija gausiai iliustruota etnografinėmis nuotraukomis.

Didelio mokslininkų dėmesio susilaukia ir dvasinė kultūra. Latgalos religingumo apraiškas tiria Gunta Pantelė straipsnyje *Maija dievkalpojumu tradicija Austrumlatvijā* (Materiāli par kultūru Latvijā. Rīga, 2002, p. 200–214). Autorė analizuoja gegužės mėnesį vykstančių Marijos garbinimo apeigų aspektus: giedojimo prie kryžių istoriją, apeigų struktūrą. Pristatomas unikalus latgalių paprotys – „značkų“ traukimas, tam tikra religinių įžadų davimo forma.

Vieno Latvijos regiono kultūrinių procesų istorijai skirtas Angelikos Juško-Štekelės tyrimas *Folkloristika Latgalē XIX. gadsimtā otrajā pusē* (Rēzekne, 2003, – 112 p.). Knygoje gilinami šios folklorizacijos procesą Latgaloje XIX a. antrojoje pusėje. Tiriama atskirų tautosakos rinkėjų ir organizacijų (Rusijos geografijos draugijos, Krokuvos mokslų akademijos ir kt.) veikla kultūros istorijos kontekste.

Folkloristas Janis Rozenbergas, analizuodamas latvių liaudies dainas, straipsnyje *Poļi latviešu klasiskajās tautas dziesmās kultūrvēsturisko sakaru skatījumā* (Latvijas vēstures institūta žurnāls, 2001, Nr. 2, p. 16–39) daro išvadą, kad žodžiu *poļi* ('lenkai') dainose dažnai vadinami Latgalos latviai. Tai gi šis terminas žymi ne vien gyventojų etniškumą, bet perteikia ir istorines realijas – pabrėžia kadaise buvusią Latgalos priklausomybę nuo Lenkijos.

Pasakojimų ir atsiminimų (*personal experience stories*) tyrimui buvo skirta mokslinė konferencija „Žmogus. Gyvenimas. Pasakojimas“ (įvykusi 2000 m. Rygoje), kurios pagrindu vėliau buvo išleistas straipsnių rinkinys *Cilvēks. Dzīve. Stāstījums. Rakstu krājums* (Rīga, 2002, – 154 p.). Kadangi pasakojimai moksliskai nagrinėti Latvijoje pradėti palyginti neseniai, todėl dalyje straipsnių analizuojama tokio pobūdžio tekstų rinkimo, tyrinėjimo metodologijos klausimai (*B. Krogzeme-Mosgorda*. Anketėšanas metode folkloras vākšanā: Pētnieka statusa problēma un

stāstījuma izveides iespējas; *G. Pakalns*. Stāstījumi un stāstījumu pētniecība – dažas idejas, iespējas un piedzīvojumi). Kiti autoriai tiria pasakojimus apie žmonių išgyvenimus: darbo praradimą (*D. Jurika*. Darba meklētāju stāsti), bendravimą su mirusiais artimaisiais per sapną (*M. Boiko*. Tikšanās ar mirušajiem sapņos: tipizēti un netipizēti stāstījumi un to funkcionālie un kultūrvēsturiskie konteksti), gimdymā (*A. Putniņa*. Komunikācija un pieredze: stāsti par dzemdībām un grūtniecību Latvijā), seksualinę prievartā (*S. Sebre*. Disociatīvi pārrāvumi no vardarbības cietušas sievietes dzīves stāstījumā), Dievo gailestingumo tyrimā (*A. Lūse*. Stāsts kā pieredzes atsavināšana: liecināšana harismātiskajās draudzēs).

Kiekvienu atveju išryškėja skirtinga pasakojimo funkcija. Tarkim, folkloristei Dainai Jurikai naratyvas – tai priemonė, kuriuo pasakotojas (darbo ieškotojas) naudojami siekdamas paveikti socialinę aplinką (darbdavius) sau nudinga linkme. O štai antropologės Agitos Lūsės tyrimas parodo, kokią vietą užima pasakojimai apie Dievo apsiųsiškima charizmatinio judėjimo dalyvio savės identifikacijoje.

Net dvidešimt metų praėjo nuo pirmojo didelio veikalo, skirto latvių etninei muzikai, pasirodymo. Tylą nutraukė Martinio Boiko knyga *Latviešu teikto dziesmu melodiskā veidojuma tehnikas* (Rīga, 2003, – 146 p.; santr. anglų k.). Šio etnomuzikologo tyrimo objektas – sakomosios dainos (*teiktās dziesmas*). Joms būdingi trumpi keturių eilučių tekstukai, kurių melodijos labiau išsakomos, iššaukiamos negu dainuojamos. Melodijos yra siauros apimties (3–5 garsai). Šios dainos rečituojamos kalendorinių, šeimos švenčių, bendro darbo metu, ganant gyvulius, supant vaikus ir t. t.

M. Boiko nagrinėja rečituojamų dainų melodijas ir lygina jas su lietuvių ir estų panašia medžiaga. Priminsime, jog rečituojamų dainų Lietuvoje nėra daug – tik raudos ir piemenų maldelės. Tuo tarpu Estijoje taip atliekama dauguma visų liaudies dainų. Išanalizavęs medžiagą, mokslininkas daro išvadą, kad šio tipo dainų kontekste latvių tradicinei muzikai yra artimesnė estų, o ne lietuvių dainuojamoji tradicija.

Mažesnės apimties straipsnyje *Par dažām sēlisko apvidu tautas mūzikas īpatnībām* (Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2001., sēj. 55, Nr. 5-6, p. 117–127) M. Boiko analizuoja polifoninių, refreninių dainų ypatybes su Lietuva besiribojančioje Augšžemėje.

Mitologiniams klausimams skirti Aldžio Pūtelio straipsniai. Viena jų (Kam īsti mums būtu jātic? Dievturība Latvijā un ārpus tās. – Materiāli par kultūru Latvijā. Rīga, 2001., p. 18–26) jis gilinasi į pagoniškojo sambūrio – Dievturystės (*Dievturība*) gyvavimo istorinius periodus. Kita autorių dominanti tema – G. F. Stenderio veikalo „Latvių mitologijos“ svarba XVIII a. Latvijos kultūrai ir mūsų dienų mitologijos tyrinėjimams (Gothards Frīdrihs Stenders un „Lettische mythologie“. – Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2003., sēj. 58, Nr. 3-4, p. 162–175).

Įdomus Ilgos Apinės straipsnis *Psichologiskā portretējuma mēģinājums* (Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A, 2002., sēj. 56, Nr. 4-5-6, p. 66–72), gvildenantis religijos, geografinės ir politinės padėties įtaką latvių tautinio charakterio susiformavimui.

Trumpai supažindinome su latvių etnologijos bibliografinėmis naujienomis. Kaip matome, pastaruoju metu latvių mokslininkus domina labai įvairūs tradicinės kultūros aspektai – nuo nacionalinio identiteto iki alaus gėrimo kultūros.

Asta Višinskaitė

LIETUVIŲ PASAKOS LENKIŠKAI

Lietuvą pasiekė nedidelis spalvingas tomelis – *Baśnie litewskie* (2003), padabintas daugeliui mūsų dar iš vaikystės pažįstamomis Aspazijos Surgailienės iliustracijomis. Tai

Lenkijoje išleista lietuviškų pasakų vertimų rinktinė, sudaryta ir parengta Varšuvos universitete dėstančios mūsų kolegės, literatūrologės Imeldos Vedrickaitės pastangomis ir rūpesčiu. Jos atrinktus lietuvių liaudies pasakų ir sakmių tekstus į lenkų kalbą vertė Varšuvos universiteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedros studentai, redagavo šios katedros dėstytojai ir doktorantai. Rinktinę sudaro keturios dešimtys pasakų ir sakmių, kurių konkretūs variantai paimti iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto parengtų leidinių.

Kaip pažymi įvade rinktinės sudarytoja, šios knygos unikalumas yra tas, kad pasakos verstos tiesiogiai iš lietuvių kalbos – vienos iš pačių archajiškiausių gyvųjų indoeuropiečių kalbų, – be to, pasirinktų tekstų kalba liaudiška, nenuodailinta, nesuliteratūrinta, jį rupi ir paprasta, o pasakojimo tėkmė autentiška – pasakos ir sakmės pateiktos iš esmės taip, kaip jos buvo liaudies žmonių pasektos. Stengtasi atrinkti pačius populiariausius lietuvių pasakų ir sakmių tipus (aišku, viso jų lobyno neįstengta aprėpti). Knygoje pateikiama žvėrių pasakų, pasakų ir sakmių apie velnio ir žmogaus santykius, etiologinių sakmių apie pasaulio ir atskirų jo dalių atsiradimą bei stebuklinių pasakų, kuriose, pasak I. Vedrickaitės, neretai aptinkama senųjų ikikrikščioniškųjų mitų bei tikėjimų relikto. Įdėtas ir vienas pasakos apie Eglę variantas (*Biały wąż*). Knyga skiriama ne tik vaikams, bet ir visiems, kurie su nuostaba ir džiugesiu tebežvelgia į pasaulį.

Leidinyt parengtas be galo gražiai ir jautriai, su didele meile ir menine nuojauta. Džiugu ir gera, kad svetur atsidūrę mūsų kolegos ne tik nepamiršta gimtinės, bet ir įprasmina savo buvimą svečioje šalyje tapdami tildais tarp dviejų kraštų ir kultūrų.

Lina Būgienė

ĮTEIKTA KULTŪROS MINISTERIJOS PREMIJA

Antanina Čaplikienė.
*Fotografavo Gedimina
Šalkauskaitė 2002 m.*

2003 m. gruodžio mėnesį pasakų sekėjai Antaninai Čaplikienei buvo įteikta Kultūros ministerijos premija už tradicinės kultūros puoselėjimą ir skleidimą.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai 2000–2001 m. dirbo Merkinės apylinkėse, kur buvo vykdoma mokslo programa „Merkinės gamtinis ir kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai“. A. Čaplikienę sutikome Subartonyse paskutinėmis ekspedicijos dienomis. Pasidaliję Subartonių kiemus, kiekvienas ekspedicijos dalyvis patraukėme savo kryptimi. Pamatę kieme močiutę – jos namas stovi greta Vinco Krėvės muziejaus, – mudu su Giedriumi Dringeliu užsukome ir, kaip visada, prisistatėme, kad mes iš Vilniaus, renkame dainas ir pasakas. Išgirdome atsakymą: „Dainų nedainuoju, bet pasakų žinau“. Tą dieną nuo A. Čaplikienės kiemo darbą pradėjome, čia jį ir baigėme. Tuomet prasidėjęs pasakų užrašymas truko... trejus metus.

Antanina Glaniauskaitė gimė 1922 m. kovo 25 dieną Merkinės valsčiuje, Subartonių kaime. 1950 m. ištėkėjo už Stasio Čapliko, susilaukė dviejų vaikų. Po gimdymo komplikacijos apkurto.

A. Čaplikienė yra viena ryškiausių šių laikų pateikėjų, iš jos užrašyta apie 80 pasakų, įvairių pasakojimų, sakmių, padavimų. Pasakas sekti pradėjo nuo „gražių“, vis svarstydamas: „Kokia dar kad čia būt graži...“ O jai gražios pasakos – stebuklinės, ilgos, sudėtingo siužeto. Stebuklinės pasakos yra didžiausia ir pati vertingiausia A. Čaplikienės repertuaro dalis. Tarp jų yra ir pasakų su dainuojamaisiais tarpais, daug žvėrių, formulinės kompozicijos pasakų. Dr. Lina Valiukaitė, peržvelgusi A. Čaplikienės repertuarą, pastebėjo, kad jame yra daug pasakų, turinčių populiarius tarptautinius siužetus, kai kurie jų yra reti mūsų pasakojamojoje tradicijoje, kaip antai: „Trys seserys nelaisvėje“ (AT 311), „Svainiai – paukščių,

žvėrių ir žuvų karaliai“ (AT 552A), „Stebuklingos girmelės“ (AT 715A) ir daugelis kitų.

A. Čaplikienė – nuostabi pasakotoja, sakytume, turinti įgimtą pasakotojos talentą. Pasakas ji seka tradiciškai, su būdingomis intonacijomis, gyvai, čia susigraudindama ir pravirkdama, čia juokdamasi ar tik šelmiškai nusišypsodama. Močiutė turi fenomenalią atmintį. Ji sako: „Ką šiandien valgiau – nepasakysiu, bet pasakas – žodzis žodzin“, ir priduria: „Gal aš sutverta ant tų pasakų...“

Šiandien išgirsti, užrašyti tiek daug pasakų nesitiki nė pats optimistiškiausias tautosakas rinkėjas, tad ši močiutė tapo tikru folkloristų atradimu.

A. Čaplikienė atvyko į Vilnių po keturiasdešimties metų. Kultūros ministerijoje tarp premijų gavėjų ši paprasta kaimo moteris buvo vyriausia. Vakare man paskambinusi A. Čaplikienės dukra dėkodama net apsiverkė, nes „mama grįžo tokia laiminga“.

Išvažiudama į Vilnių, beje, senolė prisitarė, kad prisiminusi dar penkias pasakas...

Irena Žilienė

PRIE SUOMIŲ DVASINĖS KULTŪROS LOBIŲ

Suomių literatūros draugija (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*), įkurta 1871 m., yra viena reikšmingiausių akademinių Suomijos mokslo ir kultūros įstaigų. Draugija turi du didžiulius archyvus – literatūros ir folkloro, dvi bibliotekas – etnologinę ir Suomijos literatūros (epo „Kalevala“ kolekcija, senoji fenika – leidiniai iki 1810 m., laikraščių ir periodinių leidinių kolekcija bei unikali estonikos kolekcija), kasmet išleidžia vidutiniškai apie 100 mokslo leidinių. Neseniai pradėjo leisti nacionalinę bibliografiją (Suomen kansallisbibliografia: 1488–1700. Toimit. Tuija Laine & Rita Nyquist. Helsinki, 1996) ir nacionalinę biografiją (Suomen kansallisbiografia, nide 1. Helsinki, 2003; jos bus dešimt tomų; plačiau žr.: *Stasys Skrodenis*. Suomių kultūros lobių saugotoja. – Kultūros barai, 1981, Nr. 7, p. 68–70).

Taip jau susiklostė aplinkybės, kad šioje draugijoje dirbę žmonės vienaip ar kitaip buvo susiję ir su Lietuva. Vienas jos kūrėjų, suomių tautinio epo „Kalevala“ autorius Elias Lönnrotas (1802–1884), pirmasis išvertė dvi lietuvių liaudies dainas į suomių kalbą (žr.: *Stasys Skrodenis*. Baltai ir jų šiaurės kaimynai: Lietuvių-estų-suomių senieji kultūriniai-folkloriniai ryšiai. V., 1989, p. 69–85; *Stasys Skrodenis*. Elisas Lionrotas – lietuvių liaudies dainų vertėjas. – Literatūra, [t.] XX(1). V., 1978, p. 65–76; *Stasys Skrodenis*. Elisas Lönnrotas ir lietuvių liaudies daina. – Tautosakos darbai, [t.] XVII(XXIV). V., 2002, p. 124–136).

Jos narys Julius Krohnas (1835–1888) studijoje „Suomalaisen kirjallisuuden historia, Osa 1: Kalevala“ (Helsingissä, 1885) pirmasis nurodė lietuviškus skolinius suomių epinėse runose, visų pirma „Kalevaloje“ (žr.: *Julius Krohn*. „Kalevalos“ temos Lietuvoje (1885). Iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis. – Lietuvių mitologija. Parengė Norbertas Vėlius, t. 1. V., 1995, p. 327–335; apie tai: *Stasys Skrodenis*. Baltai..., p. 85–97). 1900–1909 m. draugijos generaliniu sekretoriumi dirbo lietuvių ir suomių liaudies dainų lyginamųjų tyrinėjimų pradininkas ir nuoširdus Lietuvos bičiulis prof. Aukusti (August) Robertas Niemis (1869–1931). 1916–1918 m. draugijos spaustuvėje buvo išspausdinti keli lietuviški leidiniai. 1972–2000 m. generaliniu sekretoriumi dirbęs Urpo Vento skatino lyginamuosius baltų ir finougrių folkloro tyrinėjimus bei rūpinosi stambaus straipsnių rinkinio, kaip mokymo priemonės studentams (serija *Tietolipas*, Nr. 120), „Dainojen henki: Latvian ja Liettuan kirjallisuudesta ja kulttuurista“ (‘Dainų dvasia: Apie Latvijos ir Lietuvos literatūrą ir kultūrą’. Helsinki, 1990), parengimu ir išleidimu.

Suomių literatūros draugija turi apie 2700 narių savo šalyje ir apie 200 užsienyje. Iš lietuvių nariais korespondentais buvo „Kalevalos“ vertėjas į lietuvių kalbą kan. Adolfas Sabaliauskas-Žalia Rūta ir dabar yra (nuo 1975 m.) šių eilučių autorius. Pažymėtina ir tai, kad draugijos struktūra bei veiklos pobūdis kaip pavyzdys turėjo įtakos 1907 m. kuriant Lietuvių mokslo draugiją.

Suomių literatūros draugijos Folkloro archyvo direktorius profesorius Lauri Harvilahti

Pasiekė maloni žinia, kad Suomių literatūros draugijos Folkloro archyvo direktoriumi paskirtas 53 metų amžiaus garsus baltistas, Helsinkio universiteto profesorius Lauri Harvilahti, nes iki šiol trisdešimt metų šiam padaliniui vadovavęs folkloristas, karelių folkloro ir kultūros tyrėjas Pekka Laaksonenas sulaukęs šešiasdešimt penkerių metų turėjo išieiti į pensiją.

L. Harvilahti yra unikali ir įdomi asmenybė. Tai mokslininkas poliglotas, savo lingvistinius sugebėjimus panaudojantis folkloristikoje. Be suomių ir švedų kalbų, jis moka lietuvių ir latvių kalbas, rusų, lenkų (kurį laiką dirbo Lenkijos ambasadoje vertėju), estų, anglų, vokiečių, prancūzų, italų, mongolų (chalchų) ir kitas kalbas. Viename Bangladešo vienuolyne 1996 m. Lauris sutiko senį Abulą Basharą, kuris mokėjo gydyti užkalbėjimais nuo gyvatės įkandimo ir buvo puikus senųjų papročių, tikėjimų ir sufizmo tradicijų žinovas. Tačiau jis nemokėjo jokios kitos kalbos. L. Harvilahti išmoko šią retą senovinę bengalų tarmę ir užrašė visas senojo savosios kultūros žinovo paslaptis. 1974–1976 m. Helsinkio universitete L. Harvilahti studentams skaitė paskaitas apie lietuvių tautosaką. Kadangi neturėjo sutartinių įrašų, tai pagal Zenono

Slaviūno leidinyje „Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos“ (V., 1958–1959) pateiktas gaidas pats įdainavo į magnetofoną atskirus balsus, paskui juos techniškai sujungė ir tokiu būdu galėjo pademonstruoti šią unikalią lietuvių liaudies dainų rūšį. Be to, suomių spaudoje L. Harvilahti yra paskelbęs straipsnių apie lietuvių etninę kultūrą, bandė lyginti lietuvių ir suomių patarles. Suomių literatūros draugija išleido jo parengtą ir iš latvių kalbos išverstą latvių liaudies dainų rinkinį „Lehmuxen tytär, tammēn poika: Latvialaisia dainoija Krišjānis Baronasin kokoelmasta“ (‘Liepos duktė, ažuolo vaikas: Latvīškos dainos iš Krišjānio Barono rinkinio’. Helsinki, 1985; plačiau žr.: *Irma Stenbäck*. Suomalaisten muisti on arkistossa. – Helsingin sanomat. Helsinki, 22. maaliskuuta 2004, p. C 7). 2001 m. spalio mėnesį jis lankėsi Lietuvoje, domėjosi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute esančiu išpūdingu tautosakos rankraštynu, bendravo su lietuvių tautosakininkais, ypač su profesoriumi Kaziu Grigu, skaitė paskaitą Lietuvių liaudies kultūros centre.

Pristatant L. Harvilahti, einantį naujas pareigas, reikia priminti, kad jis turės vadovauti labai solidžiam draugijos padaliniui – Folkloro archyvui, kuris šiuo metu yra didžiausias ir geriausiai pasaulyje tvarkomas folkloro archyvas.

Archyvo pradžia, aišku, susijusi su Suomių literatūros draugijos veiklos pradžia, tačiau tie rinkiniai buvo kaupiami ir saugomi bibliotekoje. 1934 m. buvo įkurtas atskiras skyrius – Folkloro archyvas. Jo tikslas: a) rinkti ir saugoti folkloro rankraščius, garso ir vaizdo įrašus bei įvairią vaizdinę medžiagą; b) rengti rinkinių katalogus; c) tenkinti mokslininkų, institucijų, informacijos priemonių ir šiaip suinteresuotų asmenų poreikius; d) dalyvauti vietinėse ir tarptautinėse programose ir projektuose; e) rengti ir skelbti folkloro publikacijas – antologijas, katalogus, vadovus ir kt. Folkloro archyvo turiai viršijo tris milijonus vienetų: yra arti tūkstančio išilginių metrų rankraščių rinkinių, daugiau kaip 15 000 valandų garso įrašų, apie 1000 valandų vaizdo įrašų, daugiau kaip 100 000 įvairios vaizdi-

nės medžiagos. Informacinėje kartotekoje yra apie 2,2 mln. kortelių. Didžioji dalis rankraščių yra numikrofilmuota. 1981 m. Joensū mieste (Šiaurės Karelijos regionas) atidarytas Suomų literatūros draugijos Folkloro archyvo skyrius, kuriame renkama ir saugoma ne tik kareliškoji folkloro medžiaga, bet ir Centrinio archyvo rinkinių atsarginės kopijos.

Belieka mielajam bičiuliui Lauriui palinkėti sėkmės, išvermės kaupiant, saugant ir panaudojant šiuos suomių dvasinės kultūros turtus.

Stasys Skrodenis

PAPILDYTI RANKRAŠTYNO FONDAI

Lietuvių tautosakos rankraštyne per metus dažniausiai gaunama apie 15–20 tūkstančių naujų kūrinių. 2003 m. ši riba peržengta – jų užregistruota maždaug 22 tūkstančiai: apie 7000 dainuojamosios, daugiau kaip 2000 sakytinės, 10 000 trumpųjų pasakymų tautosakos ir apie 3000 etnologijos aprašų, faktų ar papildomos informacijos tekstų.

Pradėti inventorinti Zenono Slaviūno sukaupti tautosakos rankraščiai. Dirbdamas Vilniaus pedagoginiame institute (dabar Vilniaus pedagoginis universitetas), profesorius turimą medžiagą grupavo, sudarinėdamas teminius tautosakos ar etnologinės medžiagos rinkinius. Jie profesoriaus namuose liko ir po jo mirties, tad į VPU Tautosakos kabinete pradėtą kurti rankraštyną nepateko. Kartu su visu rankraštinu palikimu jie perduoti Lietuvių tautosakos rankraštynei.

Pažymėtina, kad į vieną pluoštą patekdavo ne tik studentų kontroliniai darbai, bet ir išrašai iš Lietuvių tautosakos archyvo rinkinių ar periodinės spaudos iškarpos. Rankraštyne sudarant rinkinius tai komplikavo ir lėtinio darbą, nes rasti iškarpų metrikas dažnai keblu arba suvis neįmanoma. Todėl pirmiausia imtasi tvarkyti į rinkinius nesudėstytus kontrolinius darbus ir mokinių užrašus, gautus iš bendrojo lavinimo mokyklų. Parengta dvidešimt tokių rinkinių (LTR 7251–7270). Vyrau-

ja dainų tekstai, pasakos, patarlės, priežodžiai ir mįslės. Esama ir rečiau rinkiniuose aptinkamų žanrų. Štai LTR 7257 randame net 31 raudos tekstą, LTR 7258 – dar 16. Šie penki tūkstančiai kūrinių papildo taip pat pernai iš Vilniaus pedagoginio universiteto perimtą Tautosakos kabineto kauptą rinkinių kolekciją.

Rimtos pagalbos turinant Rankraštyno fondus kasmet sulaukiama iš profesoriaus Stasio Skrodenio. Ir pernai gautas nemenkas pluoštas studentų darbų. Tarp jų pasitaiko ir anksčiau parengtų rinkinių, todėl pasistengta pirmiau tvarkyti juos. Tai dviejų ekspedicijų (1988 m. Teizuose, Lazdijų r., ir 1991 m. Giedraičiuose, Molėtų r.) surinkta tautosaka ir pavienių studentų rinkiniai. Juose yra apie 2500 kūrinių.

Toliau tvarkoma ir iš Jurgio Dovydaičio gauta tautosaka. Perklaudus įvairiose juostose išsibarsčiusius įrašus, inventorinti kupiškėnės Onos Slavinskienės (Matulionienės) ir tvercėnės Marcelės Žurauskienės rinkiniai. Besidomintiems senąja lietuvių kultūra O. Slavinskienė jau žinoma – netrumpa jos biografija išspausdinta rinkinyje „Pasakoja kupiškėnai“. Šios moters užrašytos tautosakos, etnografijos ir autorinės kūrybos rinkinys – 2027 tekstai ir 616 Broniaus Uginčiaus šifruotų melodijų (LTR 7200). Medžiaga dešimt metų rašyta į sąsiuvinius, o dainuojami kūriniai J. Dovydaičio įrašyti į magnetofono juostas.

Panašiai parengtas ir M. Žurauskienės rinkinys (LTR 7199) – tautosaka perrašyta mašinėle, melodijos fiksuotos magnetofonu, šifruotos B. Uginčiaus ir pridėtos rankraščio pabaigoje.

Tautosaką rinko ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojai. Antai jau kelinti metai paremiologai renka medžiagą ne tik iš žmonių, bet ir iš spaudos, radijo bei televizijos. Pernai tokius rinkinius iš kortelėse sukauptų užrašų parengė Lilija Kudirkienė (LTR 7171, 7172) ir Giedrė Bufienė (LTR 7176). Juose vyrauja patarlės ir priežodžiai, tačiau esama ir trumpų pasakymų bei posakio kontekstą apibūdinančių pastabų.

2000–2001 m. grupė Instituto darbuotojų dalyvavo Valstybinio mokslo ir studijų fondo paremtame projekte „Merkinės gamtinis ir

kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai“. Numatytos ekspedicijos baigėsi, tačiau dar buvo išvykų pačių darbuotojų iniciatyva. Vienos ekspedicijos metu Subartonių kaime rasta talentinga pasakų sekėja Antanina Čaplikienė, pasekusi 32 pasakas. Dzūkijoje tai unikalus reiškinys. Irena Žilienė (šią pateikė ją rado kartu su Giedriumi Dringeliu) keletą kartų lankėsi Subartonyse ir užrašė 41 dar nesektą pasaką ir 18 autobiografinių pasakojimų (LTR 7198). A. Čaplikienė pasakojo apie savo gyvenimą, aplinką, kurioje pasakos išmoktos ir sektos. Jau esama kolegų, susidomėjusių jos repertuaru bei ja pačia ir ketinančių skelbti jos pasakų tekstus, tad šie pasakojimai Rankraštyno lentynose ilgai neužsigulės.

Povilo Krikščiūno sudarytame rinkinyje (LTR 7180) – elektroniniais laiškais ir trumposiomis mobiliųjų telefonų žinutėmis (SMS) siunčiami teksteliai. Jie rankioti 2001–2003 m. Rankraštyne tai pirmasis šitokiu būdu plintančio folkloro pluoštas. Apie jį kol kas nedaug kalbėta ir rašyta, todėl džiugu, kad šiek tiek SMS žinučių rasta 2003 m. Jaunųjų filologų konkurso Tautosakos sekcijoje besivaržančių moksleivių rinkiniuose.

Pasirašius bendradarbiavimo sutartį su „Vėsmės“ leidykla, gaunama ne tik ekspedicijose užrašytos, bet ir rengiant monografijas iš talkininkų gautos tautosakos. Antai du žaidimų ir smulkiosios tautosakos rinkinius Institutui maloniai sutiko perduoti Papilės S. Daukanto vid. mokyklos mokytoja Rita Lechauskienė (LTR 7174, 7175), Kazlų Rūdos apylinkių tautosakos per leidyklą gauta iš D. Andrijauskaitės ir J. Laurinaitienės (LTR 7241), Giedraičių – iš V. Jakimavičienės (LTR 7242–7244). Leidyklos surengtoje ekspedicijoje Kartenos apylinkėse tautosaką rinko Šiaulių universiteto dėstytoja Rūta Stankuvienė (LTR 7173).

Rankraštynas tradiciškai perima Jaunųjų filologų konkurso respublikinio turo darbus. Deja, jų kasmet mažėja. Pernai gauta tik keletas tradicinės tautosakos rinkinių. Jai ištikimi liko R. Astrauskas, E. Krivickaitė ir I. Duglas (LTR 7191, 7192; Radviliškio Lizdeikos gimnazija, mokyt. G. Dauneckytė), S. Buzaitė ir V. Dvilinskaitė (LTR 7193; Šeštokų vid.

m-la, mokyt. I. Meištienė). Labiau domėtasi šiuolaikiniu folkloru. Antai didžiuliam N. Kvitnickytės ir V. Masiliūnaitės rinkinyje (LTR 7186–7189; Akademijos vid. m-la, mokyt. R. Tamašauskas) sudėta iš moksleivių užrašyta tautosaka. Ji rinkta pagal prieš keletą dešimtmečių Norberto Vėliaus pradėtas naudoti anketas. Taip sudarytuose rinkiniuose tokie patys tekstai užrašomi anaipol ne po vieną kartą, tad ir bendras vienetų skaičius išpūdingas – daugiau kaip 8400. Rinkinyje nemažai tradicinės tautosakos, tačiau ypač įdomūs tradicinių kūrinių perdirbiniai. Daug dainų parodijų, dabarčiai pritaikytų anekdotų, sumodernintų mįslių, patarlių, moksleiviškų burtų ir tikėjimų. Pavyzdžiui, į klausimą, kas „Be rankų, be kojų duris atlapojo“, atsakoma: „100 gramų trotilo“.

Tik šiuolaikiški tekstai Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos mokinių D. Kubiliūnaitės ir J. Valaikaitės rinkinyje (LTR 7196; mokyt. E. Augustinavičienė). Rankiotos dar pasitaikančios šiurpės, žaidimai, dabar populiarios anketos, domėtasi moksleivių žargonu, pravardėmis, užfiksuota SMS žinučių ir laimės laiškų.

Žarėnų mokyklos mokiniai (LTR 7184; mokyt. J. Šliažienė) savo žinioms ir naudojamiems burtams paskyrė visą rinkinį. Spėjama, kas laukia ateityje, ar išsipildys norai, pateikiama žmogaus elgesio bei fizinių savybių aiškinimų. Būrimo „seansai“ užfiksuoti prie rinkinio pridėtoje vaizdajuostėje.

Atskirai paminėtinas seniausias metų rankraštis – 1899 m. ranka rašytas „Vadovas aplankantiems kelius kryžiaus Vieszpaties Jėzaus“. Nedidele knygele įrištas rankraštis gautas per J. Petrauską (jis gavo iš V. Tumasonio). Iš kokio maldyno nurašytas knygutėje esantis tekstas, nėra žinoma, tituliname puslapyje nurodyti tik minėtieji metai.

Gauta ir senosios „klasikinės“, tautosakos, ir šiuolaikinio folkloro rinkinių. Tai natūralu – gyvenamosios kaita neišvengiamai veikia senąją tradiciją, provokuoja naujus reiškinius, ir visa tai turi būti ne tik stebima, bet ir fiksuojama bei kaupiama archyvuose.

Povilas Krikščiūnas

IŠ VPU TAUTOSAKOS ARCHYVO ISTORIJS

Tautosakos rinkimas Vilniaus pedagoginiame universitete (tarybiniais metais vadintas institutu) siejasi su tautosakininko, šios aukštosios mokyklos dėstytojo, docento ir profesoriaus Zenono Slaviūno (1907–1973) veikla. Antraeiles pareigas institute jis pradėjo eiti nuo 1945 m., o visiškai į jį perėjo dirbti 1948 m., kai už apolitiškumą buvo atleistas iš Tautosakos skyriaus vadovo pareigų Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institute. Tada jis ėmė raginti studentus rinkti tautosaką, vasaromis su entuziastais vyko pats jos rinkti, daugiausia į šiaurės rytų Lietuvą, ieškodamas sutartinių liekanų, aiškindamasis šių dainų gyvavimo tradicijas.

Mėginimas į šį darbą įtraukti būsimuosius mokytojus nebuvo vien Z. Slaviūno sumanymas. Dar 1945 m., vos tik pradėjęs dirbti Vilniaus pedagoginio instituto vyresniuoju dėstytoju, Stasys Paliulis (1902–1996) spaudoje kreipėsi į mokytojus ir moksleivius, o ypač į aukštųjų mokyklų studentus, kviesdamas imtis šio svarbaus kultūros darbo: „Studentams filologams ir šiaip būsimiems pedagogams tautosakos rinkimas turi būti neatskiriama studijų dalis, visiems privalomas praktikos darbas“ (*S. Paliulis*. Skubėkime nuimti tautosakos derlių. – Tiesa, 1945, spal. 4). Tačiau kol visa tai oficialiai buvo įgyvendinta, reikėjo ilgai laukti.

Nors sutartinių tyrimas ir jų rinkimas nuo 1953 m. buvo pagrindinis Z. Slaviūno tyrimų objektas, tačiau jis energingai ėmėsi rinkti ir tirti lietuvių tarybinę tautosaką galbūt norėdamas pagerinti savo reputaciją, nes kaip tik dėl sutartinių jis ir nukentėjo 1947 visuotinio politinio valymo metais. Kita vertus, jis, kaip ir jo kolega Juozas Baldžius (1902–1962), buvo įsitikinęs, kad politinių sukrėtimų metu (okupacija, karas, nauja santvarka) atsiras ir naujos tautosakos, kurią reikia kuo greičiau rinkti (žr.: *Z. Slaviūnas*. Tautosakos rinkimo reikalu. – Literatūra ir menas, 1946, rugs. 1; *J. Baldžius*. Rinkime Tėvynės karo folklorą. – Tiesa, 1947, liep. 4). Tai irgi galėjo lemti Z. Slaviūno pasirinkimą.

1951 m. Z. Slaviūnas įstojo į aspirantūrą TSRS MA Miklucho-Maklajaus etnografijos institute ir tema pasirinko lietuvių tarybinę tautosaką (jo vadovas buvo garsus folkloristas Vladimiras Čičerovas). Jis ėmė ją intensyviai rinkti, šiam darbui pasitelkdamas ir studentus. Iš to meto jo asmeniniame archyve bei VPU saugomų rinkinių išliko nemažai tokių sąsiuvinų. Per tą „tarybinę“ tautosaką jis vos neprarado darbo. Mat studentai daug nevargdami čia pat, bendrabutyje, kurdavo „tarybines“ liaudies dainas, kurias patiklus dėstytojas ilgokai laikė autentiškomis, kol galop pastebėjo, kad jos esančios netikros. Z. Slaviūnas nė nepradėjo rašyti disertacijos, už tai buvo pašalintas iš aspirantūros su priedašu rektoriumi, kodėl jo darbuotojas nieko nepadarė, tirdamas tokią svarbią temą.

Nurimus triukšmui, Z. Slaviūnas grįžo prie sutartinių, papročių tyrinėjimų ir išsamiau tarybine tautosaka nebesidomėjo, nors su studentais vasarą vykdavo į įvairias Lietuvos vietas rinkti tautosakos, duodavo šių užduočių kontroliniams darbams. Tai tęsėsi ligi pat profesoriaus mirties. Jau bene nuo 1968 m. tokios išvykos minimos Lietuvių ir užsienio literatūros katedros planuose, o nuo 1970 m. mėginama įteisinti studentams lituanistams tautosakos ekspedicijų praktiką, tačiau tik eksperimento tvarka. Tuo metu Tarybų Sąjungoje buvo vos trys pedagoginiai institutai, turėję tokią privalomą ekspedicijų praktiką. 1977 m. TSRS švietimo ministerija, remdamasi tam tikra patirtimi (komisija iš Maskvos susipažino ir su tautosakine praktika VPI) ir gerindama rusų kalbos ir literatūros mokytojų rengimą, į šalies pedagoginių institutų filologinių fakultetų mokymo planą įtraukė ir folklorinę praktiką. Taigi nuo 1978 m., pradėjus įgyvendinti naują specialybės Nr. 2101 „Rusų kalba ir literatūra“ mokymo planą, VPI šalia dialektologinės oficialiai įteisinta ir folklorinė praktika*. 1984 m. pakoreguota praktikų

* Gali kilti klausimas, kuo čia dėtos rusų kalbos programos, jei lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentai studijuoja lietuvių kalbą ir literatūrą ir, aišku, renka lietuvių tautosaką. Reikia priminti, jog ir lietuvių kalbos ir literatū-

tvarka: studentai privalėjo atlikti ir dialektologinę, ir folklorinę praktiką (po 14 dienų), o ne kurią nors pasirinktinai. Ši tautosakinės praktikos tradicija mūsų lituanistams tebėra iki šiol, nors per pastarąjį dešimtmetį jos formos keitėsi: dabar beveik nevykstanta į ekspedicijas (tai susiję ne tik su pinigų stygiumi, bet ir tykančiais pavojais), daug tautosakos renkama individualiai (kartais pagal specialias užduotis), dirbama tautosakos rankraštynuose ir kt. Tiesa, pastaruoju metu tautosakinę praktiką teko ginti, nes buvo abejojančiųjų šio darbo prasme ir tikslingumu. Kol kas ji liko, bet sujungta su literatūrine praktika, deja, kol kas neįgijusia aiškios savo krypties.

VPU tautosakos rankraštynas nuosekliau imtas kaupti nuo 1973 m., į Z. Slaviūno vietą atėjus dirbti Stasiui Skrodeniui. Iki tol daugumą surinktos medžiagos Z. Slaviūnas laikė namie, tik kelios dešimtys nedidelių rinkinelių buvo padėta mažame kambarėlyje, kur su savo medžiaga glaudėsi ir jo kolega literatūros istorikas ir aktyvus senienų rinkėjas doc. Vincas Laurynaitis (1904–1978). Po Z. Slaviūno mirties tuometinis Lietuvių ir užsienio literatūros katedros vedėjas prof. Vincas Auryla planavo (tam pritarė ir rektorius doc. Vytautas Uogintas) įkurti Z. Slaviūno tautosakos kabinetą-archyvą ir tęsti pradėtą darbą. Tikėtasi, kad profesoriaus našlė perduos namie laikytus tautosakos rinkinius (taip ji iš pradžių žadėjo) ir bus galima tą medžiagą sutvarkyti, suinventorinti ir panaudoti mokslo bei mokymo reikams. Deja, viskas vyko ne taip: Slaviūnienė nieko neperdavė, kabinetui neskirta sekretorės ar laboranto etato, tad universitete esančių rinkinių tvarkymas liko tautosakos dėstytojo laisvalaikiiui. Negana to, aptvarkius kabinetą, tuojau šio maždaug 7 m² kambarėlio labai prisireikė kai kuriems kolegoms (vienam – pasidėti partinės organizacijos dokumentams rakinamoje metalinėje spintelėje, vadinamoje seifu, kitam – batus, trečiam ten buvo malonu gerti kavą ir pan.). Tautosakos dėstytojas, lyg ir laikytas kambarėlio šeimininku, ne visada

ros studijų programos privalėjo būti parengtos pagal Maskvos patvirtintas rusų kalbos ir literatūros mokymo programas.

juo galėjo jaustis. Z. Slaviūno (ar be jo vardo) tautosakos kabinetas oficialiai nebuvo įkurtas, nors skambių užmojų būta.

Kad ir nelengvomis sąlygomis, bet darbas vyko. Kasmet buvo gaunama didesnių ar mažesnių rinkinių, jie buvo tvarkomi, ir jau 1998 m. buvo suinventorinta daugiau kaip tūkstantis rinkinių, turinčių beveik 100 000 tautosakos vienetų. Čia įėjo ir tame kambarėlyje buvę Z. Slaviūno rinkiniai (apie 100 vienetų). Reikia pabrėžti, jog dauguma jų yra apgadinti, nes su jais profesorius elgėsi gana laisvai – jei būdavo tinkamos, reikalingos medžiagos, jis ją išsiplėšdavo. Matyt, Z. Slaviūnas apie tokio archyvo institute kaupimą nė negalvojo, o tautosaka naudota kaip priemonė dirbamiems darbams.

Z. Slaviūnas rinkinius numeravo. Kadangi tvarkymo sistemos nepavyko išsiaiškinti, todėl po jo mirties rinkiniai tvarkyti pagal tuo metu Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje priimtą sistemą, net ir įrišinėti panašiu būdu. Sudaryta atitinkama inventorinė knyga. Tvarkymo darbas paspartėjo, kai buvo persikelta į naujus rūmus (T. Ševčenkos g. 31), kabinetas įteisintas oficialiai ir paskirta laborantė. Tačiau kasmet mažėjant universiteto finansavimui, 1998 m. darbas vėl sustojo: reikėjo atleisti laborantę, nebuvo pinigų net rinkinių įrišimo medžiagoms pirkti. Magnetofono kasečių įrašams nebegauta nuo 1992 m. Kas buvo sutvarkyta ir suinventorinta – tai darbas iki 1998 m. Rinkinių buvo gaunama ir vėliau. Kad neliktų be priežiūros ir netvarkomi, nutarta juos perdavinėti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštynei. Per tą laiką perduota ne viena dešimtis gana stambių rinkinių.

Per visus trisdešimt metų (1973–2003) tautosaka rinkta visais įmanomais būdais: rengtos ekspedicijos (į Pirčiupius, Kaltanėnus, Viduklę, Nemakščius, Kaltinėnus, Bagotąją), rinkta individualiai (kartais pagal atitinkamas užduotis, pvz., Užgavėnių papročiai), naudota kontrolinių ir kursinių darbų forma ir kt. Atsiradus sąlygoms tautosaką fiksuoti techninėmis priemonėmis ir paaiškėjus, kad studentai kartais mėgina gudrauti, pastaruoju metu rei-

kalaujama, kad visi stambieji kūriniai būtų įrašyti į magnetinę juostą – tai didina užrašytojo atsakomybę.

Organizuojant tautosakinę praktiką reikėjo įveikti ir tam tikrus barjerus. Tarybiniais metais kai kurie folkloristai, ypač muzikologai, garsiai skelbė, jog naujoviškosios dainos esančios menkavertės ir nėra reikalo jų rinkti. Nepaisant tokių „mokslišku“ patarimų, jos vis dėlto buvo užrašomos ir, atrodo, bent kiek užpildė tą spragą. Kitas atvejis buvo rimtesnis, bet ir čia pasiremta ką tik minėtomis „moksliškėmis nuostatomis“. Su Norbertu Vėliumi, turėjusiu paskaitų Šiaulių pedagoginiame institute, buvo sutarta pradėti rinkti ir studentų tautosaką. Jis jau buvo pradėjęs tą darbą, o Vilniaus pedagoginiame institute lituanistams dar tik buvo priminta, kad jie rinkytų ir tokią tautosaką. Kartą N. Vėliui pateiktą medžiagą katedroje pamatė kažkoks seklys, ir dėl to tas turėjo nemalonumų. Matyt, ir vilniškės idėjos buvo perduotos ten, kur reikia. Netikėtai buvau iškvieštas į rektoratą, kur du juodais paltais vilkintys vyrukai pradėjo pokalbį apie kraštotyra, pasakui perėjo prie tautosakos užduočių ir priminė, kad reikėtų klausyti „rimtų“ folkloristų ir rinkti tik senovinę tautosaką, tik iš pagyvenusių žmonių, o studentai neturintys gyvenimo patirties ir negalintys pateikti bent kiek vertingesnių kūrinių. Žinoma, kalba buvo ilgesnė, bet esmė aiški – neskatinti tokio darbo ir nerizikuoti. Pasirodo, studentai pateikė bei užrašė ir politinių anekdotų, pašiepiamųjų dainelių apie kolūkius, o tai Brežnevo laikais buvo netoleruotina.

Stengiantis palengvinti studentų darbą, nukreipti jį reikiama linkme, kelis kartus buvo išleisti siauresni ir platesni patarimai (S. Skrodenis. Tautosakos rinkimo programa ir metodiniai nurodymai (Studentų tautosakos ekspedicijai). V., 1975. – 18 p. (2-asis patais. leid. 1977); S. Skrodenis. Tautosakos rinkimo pagrindai (Mokymo priemonė). V., 1985. – 100 p. (2-asis patais. ir papild. leid. 1989. – 139 p.); S. Skrodenis. Tautosakos rinkėjo vadovas: Metodinė priemonė studentų tautosakinei praktikai. V., 2002. – 84 p.). Reikia tik pasidžiaugti, kad Vilniaus pedagoginio insti-

tuto / universiteto vadovybė parėmė tokių metodinių darbų leidimą ir pagal išgales sudarė galimybes studentų jėgas nukreipti moksline kryptimi. Šiuo metu išleista atmintinė ir literatūrinės medžiagos rinkimui. Aišku, darbe naudotasi ir kitų autorių bei institucijų išleista tautosakinės medžiagos rinkimo vadovais.

Tautosakos rinkiniai naudoti ir naudojami studentų darbams: parašyta keliolika kursinių darbų, apginti keli diplominiai darbai (Kaltanėnų dainininkių repertuaras; Kaltinėnų dainininkių repertuaras; S. Stanevičiaus užrašytos dainos šiandieniniame vidukliškių repertuare), sudarytos patarlių ir priežodžių bei mįslių kartotekos (toks rinkinėlis planuotas išleisti, tačiau pasikeitus Lietuvos politiniam gyvenimui, matyt, šis sumanymas nebus įgyvendintas). Kai kas iš tų rinkinių skelbta ir spaudoje. Taigi Vilniaus pedagoginio universiteto studentų sudaryti tautosakos rinkiniai sukaupe nemažai vertingos medžiagos, kuri turbūt dar pravers mokslui, o studentams darbas prie jų padėjo pajusti gyvą tautosakos dvasią, bent kiek susipažinti su tautosakos rinkimo pagrindais, kuriuos galbūt galės pritaikyti dirbdami mokykloje.

Stasys Skrodenis

KONFERENCIJA ESTIJOJE

2003 m. rugsėjo 18–21 d. Taline įvyko tarptautinė konferencija „Tradicinė kultūra globalizuotame pasaulyje“ (*Traditional Culture in Globalizing World*). Ją surengė Estijos nacionalinė folkloro taryba, atliekanti tarptautinės organizacijos CIOFF (*International Council of Organizations of Folklore Festivals and Folk Art* ‘Tarptautinė folkloro festivalių ir liaudies meno organizacijų taryba’) nacionalinės sekcijos Estijoje funkcijas. Konferencijai vadovavo garsi estų etnomuzikologė Ingrida Rüütel, dalyvavo CIOFF prezidentas Kari Bernholmas ir kiti pranešėjai iš Suomijos, Lietuvos, Rusijos (Udmurtijos), Didžiosios Britanijos, Vengrijos ir Estijos. Buvo aptarti tradicinės kultūros, folklorinio judėjimo teoriniai ir praktiniai aspektai bei perspektyvos, pasidalyta įvairių

šalių kultūrinio paveldo tyrimų ir jo apsaugos patirtimi. Išanalizuotas tarptautinių folkloro festivalių vaidmuo (K. Bernholmas iš Suomijos), liaudies šokiai folkloriniame judėjime (Petri Hoppu iš Suomijos, Dalia Urbanavičienė iš Lietuvos), raidos procesai liaudies instrumentinėje muzikoje (Gaila Kirdienė iš Lietuvos), dainose (Marina Khodyreva iš Udmurtijos, Janika Oras iš Estijos), vaikų tradicijoje (Anu Vissel iš Estijos, Katalina Lásár iš Vengrijos), Sibiro estų bendruomenės tradicijose (Anu Korb iš Estijos), tradiciniame kalendoriuje (Mail Hiimäe iš Estijos), pravarđzių tradicijoje (Tecwyn Vaughan Jones iš Velso), turizmo įtaka vietinių legendų folklorizavimo procese (Melika Kindel iš Estijos), „Kalevalos“ ekranizavimo istorija (Erkki Pekkilä iš Suomijos). Stengtasi pateikti bendras išvadas, kaip reikėtų modernėjančio pasaulio kontekste saugoti ir plėtoti autentiškas tradicijas, taip pat vadinamąjį antrinį folklorą, koku būdu išsaugoti regioninius skirtumus. Konferencijos medžiaga bus paskelbta leidinyje estų kalba su angliškomis santraukomis.

Mūsų šalies atstovės netikėtai susilaukė ypatingo dėmesio. Konferencijos rengėjų prašymu D. Urbanavičienė supažindino su 1999 m. Lietuvoje priimtu Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu (ji vadovavo įstatymo rengėjų grupei) ir prie LR Seimo įsteigtos Etninės kultūros globos tarybos veikla. Ši tema ypač aktuali Estijai, nes čia rengiamas panašus įstatymas; apie būtinybę greičiau jį parengti kalbėjo ir konferencijoje apsilankęs Estijos kultūros ministras. Kita mūsų atstovėms netikėtai tekusi užduotis susijusi su Lietuvos narystės CIOFF organizacijoje nutrūkimu. CIOFF prezidentas K. Bernholmas, pasinaudodamas proga, kad G. Kirdienė prieš keletą metų sėkmingai atliko CIOFF nacionalinės sekcijos Lietuvoje sekretorės funkcijas, o D. Urbanavičienė vadovauja Lietuvių etninės kultūros draugijai ir yra minėtos Etninės kultūros globos tarybos pirmininko pavaduotoja, pasiūlė per šias organizacijas inicijuoti CIOFF nacionalinės sekcijos Lietuvoje atkūrimą ir pateikė daug naudingų patarimų bei informacijos. Tai, kad būtina Lietuvoje

atkurti šį darinį, pabrėžė ir Estijos nacionalinės folkloro tarybos vadovė Ingrida Rūütel ir Anne Ojalo. Mat mūsų šaliai netekus narystės šioje organizacijoje, atsiranda keblumų dėl bendradarbiavimo ir teisinių aspektų rengiant Lietuvoje CIOFF festivaliams priskirtą bendrą Baltijos šalių festivalį „Baltica“.

Grįžus į Lietuvą, po ilgų derinimų pažadas buvo ištesėtas: Lietuvių etninės kultūros draugija, Lietuvos liaudies kultūros centras, Lietuvos kraštotyros draugija ir Lietuvos tautodailininkų sąjunga pasirašė Lietuvos CIOFF asociacijos steigimo sutartį, parengė įstatus ir šių metų kovo 30 d. surengė asociacijos steigiamąjį susirinkimą.

Dalia Urbanavičienė

TARPTAUTINĖ PAREMIOLOGŲ KONFERENCIJA

2004 m. kovo 5 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute prof. habil. dr. Kazio Grigo (1924–2002) aštuoniasdešimtmečiui paminėti surengta tarptautinė mokslinė konferencija *Patarlės fenomenas: tarptautiškas vs tautiškas*, į kurią susirinko ne tik profesoriaus bendradarbiai, bendražygiai, bičiuliai, mokiniai, bet atvyko ir tarptautinės paremiologijos autoritetai. Konferencijoje kalbėta apie Kazio Grigo gyvenimo bei mokslinės veiklos kelią, apie jo svarius, ne tik lietuvių tautosakos mokslui, bet ir tarptautinei paremiologijai labai reikšmingus darbus. Perskaityti penki įvairias patarlės tarptautiškumo ir tautiškumo problemas nagrinėjantys pranešimai. Konferencijos dalyviai aplankė Kazio Grigo kapą Antakalnio kapinėse. Svečiams iš kitų šalių surengta išvyka į Kauną.

Konferencijos išžangos žodį tarė Donatas Sauka ir Ingė Lukšaitė (Lietuva).

Leonardas Sauka (Lietuva) pranešime *Gyvenimas, atiduotas tautosakai* apžvelgė visą Kazio Grigo, iškiliausio lietuvių pirmosios pokario kartos tautosakininkų atstovo, veiklos kelią. Aptaręs pagrindinės tyrinėjimų srities, paremiologijos, visiems gerai žinomus darbus, pabrėžęs jų svarbą ne tik lietuvių tautosakos

moksliui, bet ir tarptautinei paremiologijai, L. Sauka išskyrė dar kelias ryškias Kazio Grigo veiklos kryptis. Profesoriaus mokslinio dėmesio pakako ne vien tik lietuvių patarlėms ir priežodžiams, bet ir visiems kitiems mažųjų formų žanrams – rašytos mįslių, garsų pamėgdžiojimų, juokavimų, šūksnių, užkalbėjimų apžvalgos, rengtos mokslinės ir populiarios publikacijos. Dar viena jo veiklos kryptis – lietuvių folkloristikos istoriografija. Čia daugiausia nuveikta gilinantis į Simono Daukanto tautosakinę veiklą (toks ir pirmosios 1958 m. apgintos disertacijos tyrimo objektas). Tyrinėti ir kitų veikėjų – L. Rėzos, V. Kalvaičio, V. Mansikkos – darbai. Kazys Grigas labai domėjosi šiuolaikine folkloristika, noriai recenzuodavo naujus veikalus, padėdavo juos išleisti, itin domėjosi tarptautinės folkloristikos naujovėmis. Daug jėgų, energijos skyrė pedagoginei veiklai. Pagaliau Kazys Grigas buvo ne tik tautosakos tyrinėtojas, bet ir jos rinkėjas. Pradėjęs šį darbą nuo 1949 m., neapleido jo kone visą savo gyvenimą. Anot L. Saucos, mums itin svarbios Kazio Grigo tautosakos vertinimo nuostatos: liaudies kūrybą jis laikė menu, kūriniams aiškinti pasitelkdavo valstietiškojo gyvenimo realijas, jų papročius, pasaulėjautą, moralę, kultūrą; posakių raidą aiškino atsižvelgdamas į tautos istoriją, ryšius su kitomis tautomis, į pasaulinių rašto paminklų poveikį.

Arvo Krikmannas (Estija), Tartu universiteto profesorius, vienas žymiausių ne tik estų, bet ir pasaulio patarlių tyrinėtojų, mokslininkas, nuosekliai ir produktyviai kuriantis naujus patarlių tyrimo metodus, besigilinančias į patarlių semantikos tyrinėjimo galimybes, vienas iš svarbiausių kapitalinio estų patarlių leidinio *Eesti vanasõnad* rengėju, perskaitė pranešimą *Kazio Grigo monografija „Lietuvių patarlės“ – reikšmingas indėlis į paremiologiją*. Jame glaustai apžvelgtos pagrindinės, pranešėjo manymu, itin aktualios Kazio Grigo studijoje iškeltos problemos. Kaip svarbiausią monografijoje keliamą problemą A. Krikmannas įvardijo tautinio ir tarptautinio lietuvių patarlių, o drauge ir patarlių apskritai, pobūdžio santykio problemą. Estų

paremiologas pranešime aptartas problemas tezėse sugrupavo į šešis pogrupius: su patarlių geneze, paplitimu bei skolinimusi susijusios problemos, tarptautinio ir tautinio komponento santykis; su tautosakos tipo sąvoka ir patarlių tipologija susijusios problemos; patarlės poetinės struktūros lygmenų santykių problemos; patarlių bei priežodžių ir frazeologizmų rimtumo bei humoro santykis; šaltinių autentiškumo problemos.

Į konferenciją iš JAV atvykęs Wolfgang Miederis yra gerai žinomas paremiologas ir apskritai folkloristų bendruomenei. Kazys Grigas savo straipsniuose yra ne kartą minėjęs šio mokslininko mintis, taip pat yra akcentavęs jo veiklos svarbą šiuolaikinei tarptautinei paremiologijai. Labai produktyvus (W. Miederis – dešimčių monografinių studijų, straipsnių rinkinių, patarlių sąvadų, žodynų autorius; itin didelis ir reikšmingas jo darbas – *A Dictionary of American Proverbs*, 1992), plataus mokslinio ir kultūrinio akiračio, mokslo ir patarlių gyvavimo procesų naujovėms nepaprastai imlus mokslininkas (minėtinas W. Miederio ir A. Litovkinos šiuolaikinių patarlių perdirbinių rinkinys *Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs*, 1999) redaguoja metraštį *Proverbium*, kurio išleista dvidešimt tomų, ir šitaip savotiškai draugėn buria viso pasaulio paremiologus, netgi tam tikra prasme formuoja patarlių mokslo politiką. Konferencijoje perskaitytame pranešime *Amerikiečių patarlės: tarptautinis, tautinis ir globalinis fenomenas* W. Miederis stengėsi aprepti ir klausytojams pristatyti visą Amerikoje gyvuojantį daugialypį patarlių masyvą. Greta (deja, labai negausių) vietinių amerikiečių vartotų patarlių gula gausus spalvingas imigrantų atsineštų patarlių klodas. Daugybė patarlių vartojamos anglų tradicija arba yra angliškos tikraja to žodžio prasme. Be to, yra pagrindo teigti, kad per pastaruosius keturis šimtmečius susiformavo ir vietinių patarlių klodas anglų kalba. Pranešėjas atkreipė dėmesį ir į dabar vykstantį savotišką atvirkštinį procesą: dėl visame pasaulyje išpopuliarėjusios anglų kalbos ir dėl Amerikos kultūrinės, politinės bei ekonominės įtakos vadinamo-

sios amerikiečių patarlės dabar kaip niekada sparčiai plinta po visą pasaulį ir netgi yra verčiamos į nacionalines kalbas.

Vilmosas Voigtas (Vengrija) pranešimu *Europiniai patarlės pavadinimų modeliai* apžvelgė patarlių ir priežodžių, kaip žanro, įvardijimo tradiciją įvairiose Europos šalyse. Pranešėjas atkreipė dėmesį į tai, jog iš pradžių (imant maždaug nuo 1500 m.) šios rūšies vaizdingiesiems posakiams pavadinti vartoti lotyniški (arba lotyniškos kilmės) žodžiai, o vėliau dažnesni tapo „nacionaliniai“ pavadinimai. Be to, žinoma, kad nebuvo vieno pavadinimo, o vartoti savotiški „dvigubi“ pavadinimai (patarlė ir posakis). Pranešime lyginti vengrų, lenkų, lietuvių, latvių, estų ir suomių patarlių pavadinimų modeliai patarlių mokslo formavimosi laikotarpiu, ieškota jų panašumų ir bendrybių.

Gyula Paczolay (Vengrija), Vesprėmo universiteto profesorius, fizikas, poliglotas, didžiulio lyginamojo pobūdžio leidinio *European Proverbs* su atitikmenimis 55 Europos kalbomis bei papildymais arabų, persų, kinų bei japonų kalbomis autorius, pranešime *Universalios, regioninės ir vietinės patarlės* į patarlių visumą pažvelgė sinchroniniu požiūriu ir patarles suskirstė į universaliasias, regionines, subregionines ir vietines. *Universaliosios* patarlės paplitusios visame pasaulyje ir jomis tapo pačia ar panašia forma išreiškiama ta pati idėja. Vadinamųjų *regioninių* patarlių kilmė galėtų būti sietina su klasikine tam tikro regiono literatūra: Europoje – su klasikiniiais graikų ir romėnų veikalais, Biblija bei viduramžių lotyniškais raštais, Azijoje – su klasikiniiais sanskritų ir kinų veikalais. *Subregioninėmis* patarlėmis laikytini tokie porūšiai, kaip antai Šiaurės tautų, Balkanų, Tolimųjų Rytų (korėjiečių ir japonų) patarlės. *Vietinės* patarlės gyvuoja tik tam tikroje vientisą vienetą sudarančioje teritorijoje (bendruomenėje). Pranešime, pasitelkus vengrų, estų bei japonų medžiagą, apžvelgiamas šių patarlių porūšių santykis.

Konferencijos dalykinę dalį baigė Lilija Kudirkienė pranešimu *Lietuvių ir latvių paremijos, jų savitumas*. Trumpai apžvelgta lietuvių ir latvių patarlių bei priežodžių ly-

ginamųjų tyrinėjimų istorija. Atkreiptas dėmesys į tai, jog diduma lietuviams ir latviams bendrų patarlių tipų yra tarptautiniai. Pažymėta, jog iš bendrų paremijų tikrosios patarlės sudaro mažumą, o kur kas daugiau atitikmenų yra tarp priežodžiams priskiriamų tradicinių posakių. Taip yra ir su kiekvienai tautai savitomis paremijomis. Dauguma abiejose kalbose vartojamų tapačių ar analogiškų paremijų laikytinos baltų tarpusavio skoliniais. Ir lietuvių, ir latvių tradiciniai pasakymai gali turėti genetinių sąsajų su kitais tautosakos žanrais, pasitaiko papročių bei mitologinių tikėjimų atspindžių. Abiejų tautų patarlės turi daugelį tų pačių vaizdo motyvų, neretai jų tekstas būna paraleliškas. Išskirtinė latviškų patarlių ypatybė – jų gyvavimas dainose.

Konferenciją šiltais gražiais žodžiais apibendrino Kazio Grigo žmona Judita Grigienė, padėkojusi konferencijos svečiams bei rengėjams, bendradarbiams palinkėjusi neapleisti pradėtų Kazio Grigo darbų.

Dalia Zaikauskienė

KULTŪROS PAVELDO IŠSAUGOJIMAS SKAITMENINE FORMA

Šių metų kovo 16–20 dienomis Vilniuje įvyko Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos ir Lietuvos liaudies kultūros centro surengtas seminaras, skirtas archyvų kompiuterizavimui ir kultūros paveldo pateikimui internete. Iš įvairių Lietuvos mokslinių institutų susirinkusiems klausytojams šiuos dalykus dėstė Peteris Wittenburgas (Maxo Planko psicholingvistikos institutas, Olandija) ir Marcus Unesonas (Lundo universitetas, Švedija).

Svečių atstovaujamos įstaigos dalyvauja Europos kultūros paveldo pateikimo projekte ECHO (*European Cultural Heritage On-line*), todėl vienas iš seminaro tikslų buvo paskatinti lietuvių mokslinius institutus ir archyvus dalyvauti panašiuose projektuose, pamąstyti, kurias jų saugomas vertybes reikėtų paskleisti plačiau. Paskaitose buvo

nuodugnai aiškinama, kaip sudaryti tarptautiniame projekte galėsančią dalyvauti darbo grupę, kaip nusibrėžti darbo tikslus ir numatyti galimus vartotojus, kokią pasirinkti techninę įrangą ir t. t.

Kompiuterizuojant archyvus, visų turimų vertybių registravimas ir virtualių ekspozicijų kūrimas turi vykti lygiagrečiai, t. y. rūpinantis ilgalaikiu saugojimu negalima pamiršti reprezentacijos. Literatūros, dailės, tautosakos kūrinii pateikimas internete gal ir nėra labai svarbus didžiųjų mokslo centrų darbuotojams, tačiau pravartus mažų miestelių inteligentams, moksleiviams ir toli nuo Lietuvos gyvenantiems išeiviams. Jiems tai vienintelė galimybė pamatyti senovini rankraštii, paveikslą ar fotografiją. Todėl taikant šiuolaikines technologijas reikėtų sudaryti sąlygas virtualiai apsilankyti archyvų saugyklose.

Ekspertai patarė prieš kuriant duomenų bazę gerai apgalvoti jos struktūrą, tinkamai sudaryti vadinamąjii duomenų medii. Duomenis reikėtų suskirstyti i kelias pagrindines grupes, kurios viduje galėtų būti skaidomos smulkiau (panašiai kaip aprašant augalų šeimais ir rūšis). Labai tiksliai reikėtų suformuluoti ir duomenų rūšių ar žanrų pavadinimus, visiems būtinai vienodai vadinti tuos pačius dalykus. Nes, kaip pajuokavo P. Wittenburgas, „jei neapgalvotai kaupsime duomenis, galime sukurti ne duomenų bazę, o jų kapiyną“. Aprašant archyve saugomus tekstus, garso ar vaizdo įrašus, ekspertai patarė naudoti labai patogią duomenims įvesti programą *Dublin Core metadata editor*.

Nemažai dėmesio buvo skirta autorinių teisių klausimams, išskylantiems tada, kai vartotojai gali laisvai naudotis duomenimis. Daugelis archyvų leidžia susipažinti su duomenimis tik iki tam tikros atšakos, o gilintis norinčių vartotojų papraso gauti leidimą. Didieji dailės muziejai internete pateikia labai sumažintas žymių dailininkų paveikslų nuotraukas, taip tikėdamiesi išvengti nelegalios jų leidybos. Kaip sakė M. Unesonas, „internetu skelbiamos medžiagos autorinės teisės vis dar nėra aiškiai apibrėžtos. Gal pavojus, kad mūsų darbais kas nors gal pasinaudoti

yra toji kaina, kurią mokame už interneto suteikiamą galimybę laisvai naršyti ir gauti įvairiausios informacijos“.

Šiuo metu internete yra išties daugybė įdomių dalykų: galima rasti duomenų bazę, kurioje saugomi įvairii pasaulio religijų šventieji tekstai, Australijos aborigenų kalbos, senovės Romos žemėlapiai, renesanso architektų brėžiniai, suregistruoti keisčiausi mokslo eksperimentai, Osmanų dinastijai priklausę sultonai ir pan. Šia linkme jau yra pažengę ir didieji Lietuvos muziejai, bibliotekos bei archyvai, savo interneto svetainėse pateikiantys garsiausių dailininkų darbus, archeologinius radinius, nuskanuotus retų knygų puslapius.

Svečiai, kurių laimėjimus galite pamatyti <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/ECHO/home>, palankiai įvertino Lietuvoje kuriamą kalbos, istorijos, archeologijos, etnografijos ir tautosakos šaltinių elektroninį sąvadą www.aruodai.lt.

Austė Nakienė

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA DRUSKININKUOSE

Šių metų gegužės 3–6 dienomis Druskininkuose įvyko tarptautinė konferencija „Kultūrų kryžkelės. Etnokonfesiniai procesai Baltijos regione: tarpusavio ryšiai ir divergencijos“. Ją surengė Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas kartu su Rusijos MA Slavistikos institutu, Lingvistinių tyrinėjimų institutu bei Lietuvos Respublikos ambasados Rusijos Federacijoje „Jurgio Baltrušaičio namais“, konferenciją parėmė ir Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

Atidarydamas konferenciją, vienas jos iniciatorių, Lietuvos Respublikos ambasados Rusijos Federacijoje kultūros atašė Juozas Budraitis pabrėžė jos svarbą visam regionui, priminė, kad tokio pobūdžio konferencija pernai vyko Kaliningrade ir palinkėjo jos tęstinumo kitoje Baltijos jūros regiono šalyje. Įžangos žodyje Nijolė Laurinkienė pasidžiaugė, jog ši konferencija sutapo su Lietuvos pri-

ėmimu į Europos Sąjungą, pabrėžė, kad mūsų šalis, kaip daugiatautė valstybė, yra daugialypė ir konfesinėje plotmėje.

N. Laurinkienės pranešime nagrinėti chtoniškojo prado adoravimo reliktai seniausiame baltų religijos ir mitologijos sluoksnyje, siejamame su ikiindoeuropietiškuoju baltų mitologijos substratu. Esminiu senosios Europos kultūros ypatumu laikytinas chtoniškumas, tai yra žemės išskyrimas ir jos sureikšminimas. Lietuvių žemės deive laikytina Žemyna – išivaizduojama sakralioji pramotė. Lietuvos teritorijoje ypač ryškus reptilijų kultas – gyvatė, angis, gluodenas, žaltys reprezentuoja žemės deivę, o gal net yra totemizmo liekana. Chtoniškumo liekanos, tik kitame kontekste, buvo minimos ir Janinos Kurytės (Ryga) pranešime, atskleidusiame religijų sąveiką Kuršių nerijoje (lietuviškoje ir rusiškoje dalyse). Nagrinėti Kuršių nerijos medžio drožybos mitologiniai motyvai, kuriuose, vienos pateikėjos, kuršių palikuonės, teigimu, vaizduojami vėžliai, kitų nuomone, – rupūžės. Kuržemėje buvęs labai gerbiamas *rukutis* (taip vadinami ir rupūžė, ir vėžlys). Mokslininkės manymu, turbūt nereikėtų Latvijoje rastų daugybės vėžlių figūrų priskirti skandinavams, kaip kad buvo daroma iki šiolei. Didelį klausytojų susidomėjimą sukėlė neomitologinis siužetas apie „kuršių kryžiaus“, pastatyto XX a. pabaigoje Rybačyje (Rasytėje) prie buvusios liuteronų bažnyčios, prakeikimą. Garsi balkanologė iš Maskvos Tatjana Civjan, aktyviai palaikiusi konferencijos idėją, ir vilnietis Dainius Razauskas skaitė pranešimą apie ambivalentišką ežį – Dievo pagalbininką kosmogoninėse baltų-balkanų arealo sakmėse. Į kamuolį susispaudžiantis, susiriečiantis ežys yra tartum žemės kūrimo modelis, todėl yra chtoniškas. Dygaus kamuolio ridenimasis ant adatų-spinulių aktualizuoja dangaus motyvą: saulės judėjimą dangumi. Pagal autorių pateiktą erdvės ir laiko rekonstrukciją ežys galįs jungti viršutinį ir apatinį pasaulius. Kitą pasaulio sukūrimo motyvą lietuvių kosmogoninėse sakmėse ir slovėnų kosmologiniuose pasakojimuose – nėrimą į vandenį pasiimti žemės –

nagrinėjo Nikolajus Mikhailovas iš Udinės (Italija). Pasak autoriaus, su tam tikromis išlygomis galima kalbėti apie labai įdomią lietuvių ir slovėnų mitologinę paralelę apie pasaulio sukūrimą. Bronė Stundžienė, laikydama pozicijos, kad mūsų laikus pasiekęs lietuvių poetinis dainų diskursas savo gilumine semantika yra subordinuotas perėjimų (pereigos) ritualų dvasia tarpusioms idėjoms reikšti, gvildeno itin būdingus lietuvių dainų iniciacinio turinio poetizmus – įspūdingą nutekėjimo atstumą bei šiame kelyje išskylančias kliūtis – ir akvatinės simbolikos motyvus – skendimą vandenyje, suvokiant jį kaip iniciacinį atsinaujinimą ir atgimimą per laikiną mirtį. Maskvietis Vladimiras Kliausas, netikėtai pakeitęs pranešimo temą, kartu su Rita Balkute (Vilnius) pristatė užkalbėjimų tradicijas Lietuvoje ir jų elektroninės leidybos patirtį – planuojamą išleisti užkalbėjimų CD, kurį sudaro ne tik gausybė (400) tekstų, bet ir vaizdo bei garso medžiaga (daugiausia iš rytų ir pietų Lietuvos). Tirti tik užkalbėjimų tekstus, pasak pranešėjų, yra tas pat, kaip tirti tik dainų žodžius neatsižvelgiant į melodijas.

Vanda Kazanskienė iš Sankt Peterburgo universiteto suabejojo, ar tikrai krikščioniški terminai *krikštas* ir *kryžius* yra skoliniai iš rusų kalbos. Pagrindinis prieštaravimas, jos nuomone, yra tas, kad atsižvelgiama tik į dalį šių terminų reikšmių, susijusių su krikščionybe. Tuo tarpu kitos reikšmės siejasi su ankstyvesne epocha. Žodį *krikštas* mokslininkė kildintų iš *kraigo* (**krik-* **kreik-* **kraik-*, kur *k* virsta *g* kaip šaknyje *aukštas*, *auga*, *augti*).

Taip pat peterburgiškis Sergejus Žemaitis, auditoriją sužavėjęs LDK istorijos išmanymu, skaitė pranešimą „Rankraštinė knyga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a. pradžioje ir jos savininkų etnokonfesinė priklausomybė“. Pasekęs pranešimo objekto – 1397 m. sukurto Kijevo Psalmyno – klajones per dvasininkų ir Lietuvos didikų rankas, jis padarė „atsargią išvadą, kad gyventojų evangelizacija, priėmus valstybinę religiją – katalikybę, vyko pasiremiant stačiatikių knyga, parašyta bažnytine slavų kalba“.

Rita Repšienė pranešime „(Etno)konfesionalumo ideologija: kito tapatumas“ atskleidė tradicinės bendruomenės priešpriešas tarp savų ir svetimų, daugiausia dėmesio skirdama požiūriui į burtininkus ir raganas. Kitą šios temos aspektą – judėjo įvaizdį lietuvių tautosakoje – nagrinėjo Laima Anglickienė. Asta Venskienė aptarė Lietuvos sentikių pirties papročius ir jų kaitą svetimoje etnokonfesinėje aplinkoje: iki šių dienų stengiamasi laikytis su maudymosi laiku susijusių papročių, tačiau nepaisoma reikalavimo nesimaudyti su kitatikiais.

Tatjana Šor (Tartu) atskleidė konfesinės struktūros ypatumus Estijos Respublikoje valstybingumo formavimosi metu (1918–1926): padėtis buvo sudėtinga, nes konfesinė ir etninė priklausomybės nebūtinai sutapo. Maskvietė Svetlana Ryžakova pažvelgė į etninio religingumo fenomeną Latvijoje bei Lietuvoje ir panašiu laikotarpiu (1920–1930), ir beveik dabartiniu laiku (1960–1990). Ji pateikė naują terminą (jam iškart pritarė ir auditorija) *religinė kultūra* – visa tai, kas yra tarsi religijos apylinkės, tarsi tas drumstas vandenynas, iš kurio gimsta religija. Religijotyryninkės manymu, neopagoniškos bendruomenės *Dievturystė* ir *Romuva* nėra senosios mitologijos ir papročių rekonstrukcija – tai naujų religinių sistemų kūrimas panaudojant ne tik baltų paveldą, bet ir krikščionybės bei Rytų (Indijos) religinius elementus. Šios sistemos nepasiekia visų sluoksnių, yra labai elitinės. Apie Kryžių kalno fenomeną, neturintį nieko bendra su elitiškumu, papasakojo Rūta Stankuvienė (Šiauliai). Ji analizavo, kaip visuomenė Kryžių kalną suvokė jam atsirandant, sovietmečiu ir šiais laikais. Janinos Kursytės nuomone, Kryžių kalnas iš esmės yra labai pagoniškas reiškinys. Vladislava Ždanova iš Giotenbergo, pabrėždama, kad remiasi asmenine patirtimi, pasakojo apie vis gausėjančių stačiatikių parapijų Vokietijoje problemas ir etninio-kalbinio identiteto paieškas. Viena problemų yra ta, kad stačiatikiai neturi savo cerkvės; jos erdvė tampa simboline, nebėra cerkvės sakralumo suvokimo, parapija virsta etniniu klubu, kur dvasingumas priklauso nuo kiekvieno tikinčiojo asmeninių pastangų.

Konferencijoje nagrinėjamų dvasinių kultūros raiškų – religijų, folkloro bei literatūros – kryžkele tapo Marijos Zavjalovos (Maskva) pranešimas „Folklorinis archetipas ir meninis vaizdinys: lietuvių liaudies kultūra P. Merimė novelėje „Lokys“. Remdamasi folkloro duomenų analize, mokslininkė teigė, kad meškos vaizdinys lietuvių kultūroje nevienareikšmis: tai kartu ir chtoninės prigimties personažas, susijęs su mišku ir anapusiniu pasauliu, ir deivės motinos, pramotės ir šeimos židinio saugotojos, provaizdis. Greičiausiai toks ambivalentiškumas reiškiasi ir P. Merimė novelėje, kur moteriškas personažas susijęs su meškos vaizdiniu, kaip ir tą vaizdinį išreiškiantis pagrindinis herojus. Skirtingų tradicijų atstovai – lietuviai ir Vakarų Europos tyrėjai – tą personažą ir aprašomus įvykius vertina nevienodai: vieni postuluoja kitokias religines pažiūras, kiti – žmogaus ir žvėries prigimčių nesuderinamumą.

Žinomas slavistas iš Amsterdamo Viljamas Veststeinas papasakojo apie religijos ir mito atspindžius Aleksandro Kondratjevo (g. 1876) poezijoje, Liubovė Kiseliova iš Tartu – apie Lifliandijos konfesinės situacijos poveikį V. A. Žukovskio pozicijai ir kūrybai. Natalja Bašmakova (Helsinki) atskleidė mažai žinomas rusų poetės iš Suomijos Veros Bulič (1898–1954) konfesinį paveikslą. Maskvietė Michailas Odesskij ir Monika Spivak papasakojo apie „slaviškąją“ F. Tiutčevo koncepciją. Tai, kad Lietuva esą pirmiau buvusi stačiatikiška, yra ne paties poeto mintis, bet tradicinis rusų politikos požiūris. Šis požiūris, ypač po tragiškų 1863 m. įvykių, lėmė diferencijuotą santykį, viena vertus, su lenkiškais žemėmis ir, kita vertus, su kadaise Lenkijos prisijungtomis žemėmis (slaviškoji Baltarusija, neslaviška katalikiška Lietuva). Pastarosios Rusijos buvo suvokiamos kaip vientisos ir bendros kilmės: visa, kas nėra Lenkija, yra Rusija. Vera Nevskaja bendro su Aleksejumi Nevskiu (Maskva) pranešimo pradžioje pajuokavo, kad jų autorius yra ne toks talentingas poetas, tačiau didesnis Lietuvos draugas. Jų pranešimo objektas – 1920–1927 m. Kauneėjusiam laikraštyje „Эхо“ išspausdin-

tas A. Buchovo feljetonų ciklas „Draugas Oneginas“ ir jame atspindima to meto Lietuvos kultūra, etnografija, politika. A. Neminuščij iš Daugpilio pateikė multikultūrinio *modus vivendi* versiją pagal L. Dobyčino romaną „Miestas N“ – dinamiškoje pusiausvyroje esančią sudėtingai organizuotą struktūrą, produktyvią kultūrinę amalgamą. Marina Ščapova (Maskva) pristatė tris jauno estų dokumentalisto Maida Selgmaje filmus, susijusius su etniškumo tema.

Nors konferencijos temų spektras buvo labai platus, bet darbas vyko ne sekci-jose, tad jos dalyviai galėjo stebėti, kaip pranešimai vieni kitus papildė įvairiais aspektais. Po pranešimų, gvildenusių universalias pasaulėžiūros, mitų, religijų bei religingumo temas, kai kurie „literatūrinės dalies“ pranešimai atrodė kiek epizodiški, aprašomieji ir itin biografiški. Galbūt

tai tik tautosakininko požiūris. Gal kaltas ir vakarietiškas darbo tempas – kai kuriems mokslininkams tenka skaityti po keliolika pranešimų per metus. O gal su viso etnoso kūrybinėmis galiomis lygiaverčiai gretintini tik labai talentingi kūrėjai. Tai ir buvo padori paskutinė diena: pažintinė ekskursija po Dzūkiją prasidėjo nuo M. K. Čiurlonio muziejaus. Čia konferencijos dalyviai išklausė dar vieną tikrai puikų „pranešimą“ – muziejaus darbuotojos pasakojimą apie Čiurlonio gyvenimą ir kūrybą.

Ir dar apie kultūrų ryšius. Tikrai buvo verta išgirsti bei išvysti V. Kliausą ir garbaus amžiaus Puvočių etnografinio ansamblio dainininkes, dainuojančius liaudies dainas, turinčias tą pačią melodiją, bet skirtingus – lietuviškus ir rusiškus – tekstus. Ir divergencijas: rusų mokslininkų nenustebino Grūto parkas, bet papiktino, kad tokiame kontekste iš garsiakalbio sklinda rusų liaudies dainos.

Aelita Kensminienė